زنان بنام تاریخ ایران

www.ketab.ir

www.ketab.ir

زنان بنام تاریخ ایران

جلد اول

از آغاز تا انقراض سلسله ساسانیان

تألیف
دکتر کامیاب خلیلی

www.ketab.ir

انتشارات روشنگران و مطالعات زنان
Roshangaran
& Women Studies Publishing

قصیده‌سرا

تاریخ امروز
۴

زنان بنام تاریخ ایران
تألیف دکتر کامیاب خلیلی

ویراستار: دکتر مهیار خلیلی
طرح جلد: پارسوا باشی
نظارت فنی: نقی سیف
حروفنگاری و صفحه‌آرایی: فاطمه قنبری ـ سارا آسوده
چاپ اول: ۱۳۸۱
چاپ: سحاب
تعداد: ۲۰۰۰ نسخه
حقّ چاپ محفوظ است.

۲۲۰۰ تومان

www.ketab.ir

انتشارات روشنگران و مطالعات زنان
Roshangaran
& Women Studies Publishing

قصیده‌سرا

صندوق پستی: ۱۵۸۷۵ ـ ۵۸۱۷ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵ ـ ۶۳۵۴
تلفاکس: ۸۷۲۳۹۳۶ تلفن: ۸۷۱۷۲۲۹ ـ ۸۷۲۲۵۳۶
۸۷۱۶۳۹۱ *ghasidehsara@hotmail.com*

خلیلی، کامیاب، ۱۳۱۴ ـ
زنان بنام در تاریخ ایران / تألیف دکتر کامیاب خلیلی.ــ تهران:
قصیده‌سرا، ۱۳۸۱ ـ
ج.ــ (تاریخ امروز؛۴)
ISBN 964-7675-48-8 (ج. ۱) : ۲۲۰۰۰ ریال
فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
کتابنامه: ص. [۲۸۳] ـ ۳۳۶.
مندرجات: ج. ۱. از آغاز تا انقراض سلسله ساسانیان.
۱. زنان ــ ایران ــ تاریخ. ۲. زنـان ــ ایـران ــ سـرگذشتنامه.
الف. عنوان.
HQ۱۷۳۵/۲/خ۸ز۹ ۳۰۵/۴۰۹۵۵
کتابخانه ملی ایران ۸۱ـ۲۷۹۷۱م

تقدیم می‌کنم
به همه زنان که کوشندگان
راستین ایران‌زمین هستند

www.ketab.ir

www.ketab.ir

فهرست

پیشگفتار ویراستار ۱۱
مقدمه ۱۵
ماندانا ۱۷
سپاکو ۲۳
آرینِ یا آریان یا آرینیس، آریه‌نیس ۲۶
آمی‌تیدا ـ آمی تیس ـ آمی تیوس Amytis ۲۹
کاساندان ـ کاساندانه ـ کساندانه ۴۳
اسپارترا Sparethra ۴۵
تومیریس Tomyris (تموروس) ۴۶
تیگرانویی ـ تیگرانوهی ـ دیگرانوهی (پیرنیا. ص ۲۰۴ جیبی) ۵۱
انوشه. انوئیش Anouich ۵۹
نی‌ته‌تیس یا نی‌تت Nitetis ۶۱
آتوسا Atossa ۶۶
مروئه Meroe ۷۸
رخسان. رکسان. روکسانه ۸۱
آرتیس‌تن ـ آرتیستون ـ آرتیستونه ـ ایرتاش دونه ۸۳
آباکیش ۸۷
فدیمه Phedyme (ردیمه) ۸۸
پارمیس. پارمی Parmys (پرمیس) ۹۱
فراتاگون. فراتاگونه Phratagune ۹۲

www.ketab.ir

آرتوزسترا Artozostra ۹۳
آمس تریس Amestris (آمس تری) ۹۶
آرتمیزیا. آرتمیزه Artemisia، آرتمیسیا ۱۰۵
ماندان دختر داریوش ۱۱۱
آمی‌تیس دختر خشایارشا. Amytis ۱۱۳
رودوگون. رودوگونه Rodogune ۱۲۱
ساندوسه. (ساندوکس) Sandause (Sandauce فرانسه) (سندوکس) ۱۲۲
داماسپیا Damaspia (دمس پی ی) ۱۲۴
آلوگونه Alogune ۱۲۷
(پریزاد؟) پرووشات. پروسات. پریسات. پریساتس Parysatis ۱۲۹
استاتیرا؛ استاته ئیرا Stateira ۱۴۲
رخسان. رخسانه. رکسان. رکسانه. Roxane ۱۴۶
آمس تریس دختر داریوش دوم. ۱۴۸
آمس تریس دختر اردشیر ۱۴۹
آتوسا (دختر و همسر اردشیر دوم) ۱۵۰
مانیا Mania (منی‌ی) ۱۵۱
گی‌گس ـ گیگه ـ ژیژس. ژیژیس Gigges ۱۵۴
آسپاسی Aspasie (آسپزی) ۱۵۵
آتوسا (همسر اردشیر سوم) ۱۵۷
سی سی گامبی، سی‌سی گامبیس، زی‌زی گامبی. سوسی گامبی ۱۶۰
Sisygambis Sysigambies سی زکامبیس ۱۶۰
استاتیرا (زن داریوش سوم) ۱۶۳
رکسانه. رکسان. رخسان. روشنک ۱۶۴
استاتیرا دختر داریوش، همسر اسکندر (Stateira) ۱۷۳
ایندوک ۱۷۴
استاتیر مادر اخس ۱۷۵
برسین Barsine ۱۷۶
دیگر زنان نامدار ۱۷۸
دوران هخامنشیان ۱۷۸
آپامه Apama ۱۸۲

www.ketab.ir

یوتاپ ـ یوتاپا ـ جوتاپ Jotapa ۱۸۵
موزا. ترموزا. ثرموزا Thermusa - Musa ۱۸۷
رینو RINU..... ۱۹۵
ستراتونیس..... ۱۹۶
مهرداد و نساء NYSSAA ۲۰۱
رودگون. رودگونه Rhodogune ۲۰۷
رام‌بهشت یا دینیک ـ دینیگ Denig Dynyc ۲۰۹
زوتک ـ روتک Rutak..... ۲۱۱
انوشک دختک..... ۲۱۱
انوشه دخت..... ۲۱۱
آذر آناهید..... ۲۱۲
شاهپور دختک شاهپور دختک نام ملکه سکاها ذکر شده است ۲۱۲
دینیک بام بیش (ملکه دینیک) ۲۱۲
نرسی دختک (نرسه دخت) بانوی سکان (سکانیه) ۲۱۳
مورزد Murrmd مادر شاهپور شاهنشاه ۲۱۳
انوشک دخت کتیبه شاهپور ۲۱۳
استخریاد ملکه..... ۲۱۳
وراز دخت دختر خوزان زم ۲۱۳
رود دخت (شاهزاده) دختر انوشک ۲۱۳
چشمک بانو که مشخصه دیگری از او در دست نیست..... ۲۱۳
دینگ ـ دینک (همسر یزدگرد دوم) ۲۱۴
مریم و شیرین ۲۱۶
پوران. بوران. پوراندخت ۲۲۲
آزرمیدخت (آذرمیدخت در برخی متون)..... ۲۲۶
دیگر زنان نامدار ساسانیان ۲۳۱
دربارهٔ گاه‌شناسی پیوست ۲۳۳
گاه‌شناسی..... ۲۳۹
فهرست منابع..... ۲۸۳
فهرست گاه‌شناسی..... ۳۱۹

www.ketab.ir

www.ketab.ir

پیشگفتار ویراستار

چنین نویسد ویراستار: این نوشته پر ارج دربارهٔ زنان نام‌آور ایران تا آخر ساسانیان است. زنان در دوران سه هزار ساله ایران زمین رنج بسیاری را بردوش خویش گرفتند. آنان در فشار بسیار بارگرانی را با دستهای خویش برداشته و از فشار آن رسته و خود را چون گوهری درخشان نمایان ساختند.

هر چهره‌ای که در این نوشته آید درخشندگی ویژه‌ای دارد که تابندگی آن تا به امروز روشنی بخش زنان پرشکوه ایران زمین است.

مرا یارای آن نبود که دست بدین کار یازم. نویسندهٔ آن که برادر کهین است و به دانش مهین به من چنین گفت که باید آن را از نو خوانم و آنچه را در یاد خویش یا از نوشته‌های نویاب بدان افزایم تا شکستی در این درست نباشد.

این دستور را بر دیده نهادم و با جان خویش پذیرا گشتم. آن را از سر تا بن خواندم. آنچه را در یاد داشته، یا از نوشته‌های نو که در دسترس نویسنده ـ دانشمند نبوده است، یافتم و بدان افزودم. باشد که مورد پذیرش خوانندگان باشد.

دکتر کامیاب خلیلی که بیشتر سالهای عمر خویش را دور از میهن و در سرزمین بیگانه به سر برده است، آتشی از مهر میهن در دل دارد که

www.ketab.ir

شراره‌های آن گاه با نوشته‌هایی دربارهٔ ایران و سرزمین نیاکان به نگارش درمی‌آید.

او در آتش مهر ایران زمین سوخته. آنچه را از مهر این سرزمین اندوخته است، با نوشته‌های خویش چون شراره‌ای سوی این زمین روانه می‌سازد.

کار او که در سرزمین مادری در برابر دیدگان دانشمندان نمایان شد، بدین‌گونه بازنویس می‌گردد.

۱ـ فرهنگ مشتقات مصادر فارسی (۱۲ جلد) که از سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۹ چاپ شد و جایزهٔ بهترین کتاب سال را برنده گردید.

(چاپ نشر /کارنگ / انتشارات علمی ـ فرهنگی ـ پژوهشگاه اسلامی)

۲ـ ترجمهٔ کتاب کتزیاس (خلاصهٔ فوتیوس) که از اهم کتاب مرجع تاریخ هخامنشیان است به زبان فارسی ترجمه و در سال ۱۳۸۰ چاپ گردید. (چاپ نشر کارنگ)

۳ـ ایرانیان اثر آسخلوس (اشیل) که از یونانی با حفظ وزن آن با توجه به ترجمه‌های آلمانی و فرانسه و انگلیسی آن به فارسی ترجمه شد و توسط انتشارات سروش به چاپ رسید.

۴ـ زنان بنام در تاریخ ایران، توسط نشر قصیده‌سرا و انتشارات روشنگران و مطالعات زنان به چاپ رسیده.

۵ـ کتاب سفرنامهٔ کریستوف‌کلمب توسط نشر قصیده‌سرا.

باقی کتب او که در انتظار نشر است عبارتست از:

الف ـ ۲۰۰ سال خطا دربارهٔ کتیبه‌های هخامنشی در ۵ مجلد که اشتباهات ناشی از بدخوانی و ناآگاهی در مورد زبان پارسی را بیان می‌سازد و هم‌چنین درست آنرا نمایان می‌سازد که کتابی است بزرگ.

ب ـ دورهٔ گاه‌شماری تاریخ ایران در قرن پنجم هجری یکصدساله در ۳ جلد در این باره

www.ketab.ir

ج ـ گاه‌شماری تاریخ ایران در یک جلد
د ـ گاه‌شماری شمسی ایران در یک جلد.
هـ گاه‌شماری قرن پنجم هجری ایران در سه جلد
و ـ فرهنگ واژه‌سازی فارسی در هشت جلد
که در انتظار نوبت می‌باشند تا کی زمان آن فرا می‌رسد.

دکتر مهیار خلیلی

بمنه و کرمه

www.ketab.ir

www.ketab.ir

مقدمه

در تاریخ ایران باستان، اگر تعداد زنان و مردان نامبردار را مقایسه کنیم، شمار زنان نسبت به مردان بسیار کم است و بخشی از همین شمار کم نیز نامشان، فقط به اعتبار نام پدران، همسران، برادران و فرزندان معروفشان ضبط شده و خود مصدر امری نشده‌اند.

امّا زنانیکه در امر سیاست و جنگ دست داشته یا به حکومت و فرماندهی رسیده، چنان تأثیر و دخالتی در روند تاریخ کرده‌اند که به نظر مورخان غیر منتظره می‌نموده است. چنین است که هرودوت در جایی از تاریخ خود، پس از آنکه از سرکردگان نیروهای خشایارشا، در لشکرکشی به یونان یاد می‌کند، ناگهان رشتهٔ گزارش خویش را قطع کرده و می‌گوید: "... راجع به سایر فرماندهان عالی رتبه سخن نمی‌گویم، چه لزومی ندارد، امّا برعکس دربارهٔ آرتمیزیا[1]، زنی که علیه یونان لشکر کشید و ستایش بسیار مرا برانگیخته توضیح می‌دهم..." و یا بلعمی در ترجمهٔ تاریخ طبری، دربارهٔ پوران دخت دختر خسرو پرویز می‌نویسد:

"پس چون پوراندخت به پادشاهی نشست عدل و داد کرد و جور و ستم برگرفت... و نامه نوشت به همه سپاه‌ها، تا همه به حضرت او گرد

۱ـ در سپاه خشایارشا، سمت دریاداری داشته است

آمدند و آن بر ایشان بخواند... و اندر آن نامه چنین نوشته بود که: این پادشاهی نه بمردی نگاه توان داشتن بلکه بعنایت حق سبحانه و تعالی، و ملک بعدل و سیاست پادشاه نگاه توان داشتن و سپاه دشمن نتوان شکستن مگر بعطا دادن به سپاه، و سپاه نتوان داشت مگر بداد و عدل و انصاف. و چون پادشاه دادگر بود، ملک بتواند داشتن، اگر مرد بود و اگر زن و من چنان امیدوارم که شما عدل و داد و عطا دادن از من بینید چنانکه از هیچکس ندیده باشید.... و داد و عدل بگسترانید، چنانکه بهیچ روزگار ندیده بودند..."

مع‌هذا، به علّت فقدان بسیاری از کتب، کمبود مدارک و اسناد تاریخی و از بین رفتن بایگانی‌های اداری در تهاجمات پی در پی، ما اطلاع دقیقی از آمار و میزان مشارکت زنان در امور سیاسی و اجتماعی در دوران باستان کشورمان نداریم، و آنچه نیز تحت عنوان تاریخ در دسترس ماست با افسانه‌ها بهم آمیخته شده است.

دکتر کامیاب خلیلی

www.ketab.ir